Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 1 (1960)

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1959), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Νίκου Βέη (1883-1958)

Ο ναός των Αγίων Ασωμάτων «Θησείου»

Ευστάθιος Γ. ΣΤΙΚΑΣ

doi: [10.12681/dchae.710](https://doi.org/10.12681/dchae.710)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΤΙΚΑΣ Ε. Γ. (1960). Ο ναός των Αγίων Ασωμάτων «Θησείου». *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1, 115-126. <https://doi.org/10.12681/dchae.710>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ο ναός των Αγίων Ασωμάτων «Θησείου»

Ευστάθιος ΣΤΙΚΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1959), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Νίκου
Βέη (1883-1958) • Σελ. 115-126

ΑΘΗΝΑ 1960

Ο ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ «ΘΗΣΕΙΟΥ»

Τὸ βυζαντινὸν τοῦτο μνημεῖον τῶν Ἀθηνῶν εἶχε παραμορφωθῇ διὰ τῶν διαφόρων προσθηκῶν καὶ ἐπεκτάσεων, ἃς εἶχεν ὑποστῇ κατὰ καιροῦς. Ἡ παλαιότερα ἱστορία του δὲν εἶναι γνωστὴ¹. Ὁ ἀρχικὸς ναὸς ἦτο σταυροειδὴς ἐγγεγραμμένος μετὰ τρουλλοῦ στηριζομένου ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. Ὁ Couchaud² μᾶς δίδει εἰς τὴν δημοσίευσίν του τοῦ 1842 μίαν προοπτικὴν ἀπεικόνισιν τῆς ΝΑ ὄψεως καὶ μίαν κάτοψιν τοῦ ἀρχικοῦ μνημείου (πίν. 40), μὲ ἀρκετὰ ὅμως λάθη, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἀναφέρει δ' ὡσαύτως ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἑνὸς κομποῦ καὶ πολὺ γραφικοῦ ναυδρίου μετὰ τὴν ὠραίαν πλινθοπερίβλητον τοιχοποιίαν του, τὸ ὁποῖον μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα, ποὺ ὑπῆρχον τότε, ἐστόλιζε τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν του ἔφερεν ὠραίαις νωπογραφίαις, ἃς δὲ παρατηρήσεως ἦτο ἡ χρῆσις εἰς τὰ ἀνοίγματα του πεταλομόρφου τόξου.

Πρὸ 80 περίπου ἐτῶν ἐγένετο ἐπέκτασις τοῦ ναοῦ, ἥτις εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἐπροχώρησε κατὰ 5,50 μ. κατασκευασθέντων δύο ἀκόμη κιόνων κατὰ προέκτασιν τῶν ὑπαρχόντων³, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν κατὰ 6,20 μ. προστεθέντων καὶ κατὰ ταύτην τεσσάρων ἀκόμη κιόνων. Τοῦ οὗτου παραπονημένου μνημείου ἄποψιν μᾶς ἔδωκεν ὁ Struck⁴ τὸ 1911, τὴν δὲ κάτοψιν αὐτοῦ ὁ Monneret de Villard⁵ τὸ 1912, ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι εἰς τὸ μνημεῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον ἤδη συντελεσθῇ αἱ ἀνωτέρω

1. Εὐρετήριο των μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Τεῦχ. Β'. Α. Ξυγγοπούλου, Τὰ βυζαντινὰ καὶ τουρκικὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, 1929, σ. 92, εἰκ. 99 - 100.

2. A. Couchaud, *Choix d'églises byzantines en Grèce*, Paris 1842, σ. 16 καὶ πίν. VII, εἰκ. 2.

3. Ἡ πρὸς ἀνατολὰς προέκτασις ἐγένετο μὲ βυζαντινίζουσιν τοιχοποιίαν, ἥτις ὅμως προδίδεται ὡς νεωτέρα, λόγῳ τῶν χονδρῶν (0,05) πλίνθων τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησε καὶ ἔνεκα τῶν ὁποίων τόσον ἡ κατασκευὴ τῶν ὀδοντωτῶν ταινιῶν, ὅσον καὶ ἡ τῶν τόξων τῶν παραθύρων ἀπέβη κακότεχνος (Βλ. εἰκ. τοῦ Ἱεροῦ πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μνημείου, πίν. 41Α).

4. A. Struck, *Griechenland I — Athen und Attika*, Wien - Leipzig 1911, σ. 143, εἰκ. 165.

5. U. Monneret de Villard, *Inedita byzantina ἐν Monitore Tecnico*, No 22, Anno 1912. Milano, σ. 432, εἰκ. 11. Πρβ. καὶ Ξυγγόπουλον, ἔνθ' ἀν., σ. 95, εἰκ. 100.

Είχ. 1. Ναός Ἀσωμάτων. Κάτοψις τοῦ μνημείου πρὸ τῶν ἐργασιῶν.

ἐπεκτάσεις, αἵτινες ὅμως δὲν ἐσταμάτησαν ἕως ἐδῶ, διότι κατὰ τὸ 1916 ἐπέφρωτο τὸ κομψὸν τοῦτο μνημεῖον νὰ παραμορφωθῇ τελείως, ὅταν οἱ ἐπιτροποὶ τοῦ ναοῦ, ἐν τῇ μανίᾳ των νὰ μεγαλώσουν τὸν χώρον, προσέθεσαν δύο πτέρυγας ἐπὶ μὲν τῆς βορείας πλευρᾶς πλάτους 4 μ. καὶ μήκους 17,75, ἐπὶ δὲ τῆς νοτίας πλάτους 5 μ. καὶ μήκους 16 μ. (εἰκ. 1 καὶ πίν. 41, 42).

Ἐπὶ 80 λοιπὸν ἔτη τὸ μνημεῖον παρέμενε παραμορφωμένον καὶ μόνον ὁ κομψὸς ἀρχικὸς τροῦλλός του ἐπρόβαλλεν οἶονεὶ διαμαρτυρόμενος, διὰ μέσου τῶν νεωτέρων ἀντιαισθητικῶν κατασκευῶν καὶ προσθηκῶν ὑπενθυμίζων διὰ τῆς παρουσίας του ὅτι τὸ μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐστέγαζεν, εἶχε χαθῇ καὶ ἀσφυκτιοῦσε μέσα εἰς τὰ πανάθλια νεώτερα κατασκευάσματα (βλ. πίν. 45).

Ἡ Διεύθυνσις Ἀναστηλώσεως τῶν ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας εἶχε πρὸ διετίας ἐπιχειρήσει νὰ ἐφαρμόσῃ ἀπόφασιν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ μνημείου, προσέκρουσεν ὅμως κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ὅχι μόνον εἰς τὴν πείσμονα ἀντίστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτρόπων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπανήλθομεν καί, εὐτυχῶς, χάρις εἰς τὴν εὐρείαν ἀντίληψιν καὶ κατανόησιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος Κυρίου Θεοκλήτου, ἐλάβομεν τὴν συγκατάθεσιν του. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐχρειάσθη νὰ ἐπέμβωμεν τὴν 10^{ην} παρελθόντος Σεπτεμβρίου αἰφνιδιαστικῶς τὴν 1.30' μετὰ μεσονύκτιον, διὰ ν' ἀπομακρύνωμεν κατ' ἀρχὰς τὰ εἰς τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευρὰν προσκτίσματα καὶ νὰ εὐρεθῶσιν οὕτω οἱ ἀντιδρῶντες πρὸ τετελεσμένης καταστάσεως.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀνωτέρω προσθηκῶν, ἐφάνησαν οἱ ἀρχικοὶ τοῖχοι τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς μὲ τοὺς διὰ μεγάλων λίθων σχηματιζομένους εἰς τὴν τοιχοποιίαν σταυροὺς (εἰκ. 2), χαρακτηριστικoὺς τῶν ναῶν τοῦ 11^{ου} καὶ 12^{ου} αἰῶνος (Καπνικαρέα, Δαφνί, Χριστιάνου¹, Ἀγία Μονὴ Ναυπλίου², Ἅγιος Δημήτριος Βαράσοβας³ καὶ Ναὸς Σωτῆρος Ἀμφίσσης⁴). Ἐν συνεχείᾳ ἀφηρέθη τὸ κακόσχημον ἐτοιμόρροπον κωδωνοστάσιον καὶ ἤρχισεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ κατεδάφισις τῆς πρὸς δυσμὰς νεωτέρας ἐπεκτάσεως. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν νέων αὐτῶν κατασκευῶν ἀνευρέθη δι' ἀνασκαφῆς τὸ θεμέλιον τοῦ ἀρχικοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ.

Εἰς τὴν εἰκόνα (πίν. 43B) διακρίνεται ἡ ΒΔ γωνία τῶν θεμελίων τοῦ δυτικοῦ τοίχου μὲ τὸν μεγάλον ὀρθοστάτην εἰς τὴν θέσιν του. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθησαν τρεῖς τάφοι ὧς καὶ οἱ χωρίζοντες

1. E. Stikas, L'église byzantine de Christianou, Paris 1951, εἰκ. 26, 88 καὶ 89.

2. G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, σ. 142, εἰκ. 69.

3. A. K. Ὁρλάνδος, A.B.M.E., τόμ. Α', σ. 105, εἰκ. 1.

4. A. K. Ὁρλάνδος, ἔ.δ., σ. 186, εἰκ. 4.

τὰς δύο θύρας τοῦ νάρθηκος δύο πεσσοὶ μὲ τὰς ἀντιστοιχοὺς ἐγκοπὰς ἐπὶ τοῦ νοτίου καὶ τοῦ βορείου τοίχου. Ἡ εἰκὼν (πίν. 44A) παρουσιάζει τὰς βάσεις τῶν νεωτέρων κιόνων καὶ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου τὴν ἔναντι τοῦ πεσσοῦ

Εἰκ. 2. Ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς νοτίας πλευρᾶς.
(Τὸ σκιασμένον μέρος δεικνύει τὰ ἀποκατασθέντα τμήματα).

τοῦ νάρθηκος ἐξέχουσιν παραστάδα, ἡ ὁποία ἦτο κατεστραμμένη ἄνωθεν τῆς ἐπιχώσεως καὶ τῆς πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου τοῦ νέου ναοῦ. Εἰς τὸ βάθος φαίνονται αἱ βάσεις καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κορμοῦ τῶν κεχωσμένων δύο ἀρχικῶν δυτικῶν κιόνων τοῦ ναοῦ.

Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νάρθηκος διεπιστώσαμεν ὅτι μόνον

εἰς τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπῆρχε μικρὰ θύρα πλάτους 1,15 μ. καὶ ὕψους 1,85, ἣτις εἶχε φραχθῇ μεταγενεστέρως, ἔφερε δ' ἄνωθεν πεταλόμορφον ἀνακουφιστικὸν τόξον, ὥς διεπιστώθη ἐκ σφωζομένου τμήματος τῶν πλίνθων αὐτοῦ (εἰκ. 3).

Εἰκ. 3. Θύρα με πεταλόμορφον τόξον εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος.
Μορφή, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τὴν εὕρεσίν της,
καὶ ἀποκατάστασις τοῦ ἀρχικοῦ της σχήματος.

Τὸ πεταλόμορφον αὐτὸ τόξον ἀποκατεστήσαμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σφωζομένων στοιχείων του, εἶναι δὲ ὅμοιον πρὸς τὸ πεταλόμορφον τόξον τῆς νοτίας τοιχισμένης θύρας τῆς Καπνικαρέας καὶ πρὸς τὸ τῶν θυρῶν τοῦ Ναοῦ τοῦ Σωτῆρος τῆς Ἀμφίσσης¹. Συναντᾶται δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ τόξου ἐν

1. Α. Κ. Ὁρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε., τόμ. Α', 1935, σ. 181, εἰκ. 3 καὶ 4.

Ἀττικῇ καὶ ἐν Ἀργολίδι ἀπὸ τοῦ 1000 μέχρι τοῦ 1200 μ.Χ.¹. Εἰς τὴν νοτίαν στενὴν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος δὲν ὑπῆρχε θύρα, ἐσφαλμένως δ' ὁ Couchaud σημειώνει τοιαύτην εἰς τὴν κάτωψιν του καὶ εἰς τὴν προοπτικὴν του ἀπεικόνισιν (πίν. 40), προφανῶς κατ' ἀναλογίαν τῆς περιγραφείσης βορείας, διότι, ὡς διεπιστώσαμεν διὰ τῆς ἀνασκαφῆς, κατὰ τὴν Ν πλευρὰν ὑπῆρχον μόνον δύο ἔσοχαὶ διὰ τυφλὸν τόξον, τοῦ ὁποίου ἐσφύζετο εἰς τὸ κατώτερον μέρος καὶ τμήμα τοῦ παλαιοῦ κονιάματος φέρον γραμμικὴν διακόσμησιν (πίν. 43A,B).

Προσθέτομεν ἐν τέλει, ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νάρθηκος εὐρέθησαν ἐξωτερικῶς καὶ τεμάχια ζωφόρου ἐξ ὁποῦ πηλοῦ μὲ κουφικὴν διακόσμησιν (πίν. 46), τὰ ὁποῖα προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τῆς δυτικῆς ὕψεως τοῦ ἄρχικοῦ ναοῦ, ἥτις εἶχεν ὁλόκληρος κατεδαφισθῇ μεταγενεστέρως.

Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ νάρθηκος ἤρχισεν ἡ ἀναστήλωσις τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τῶν ἐσωτερικῶν πεσσῶν, ὡς καὶ ἡ συμπλήρωσις τῶν τοίχων τῆς νοτίας καὶ βορείου πλευρᾶς. Ὡς δὲ ἐξηκριβώσαμεν ἐκ σφωζομένων τμημάτων, πλὴν τοῦ κεντρικοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ, ὅπερ ἐκαλύπτετο διὰ κυλινδρικοῦ θόλου, τὰ πλάγια τμήματα τοῦ νάρθηκος ἐστεγάζοντο διὰ κυλινδρικῶν θόλων βαινόντων ἐγκαρσίως πρὸς τὸν πρῶτον.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ἀφαίρεσιν ὁλοκλήρου τῆς ἐκ δύο μέτρων ὕψους μεταγενεστέρας ἐξωτερικῆς ἐπιχώσεως τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀνεύρομεν δὲ ἐσωτερικῶς εἰς βάθος 0,70 μ. τὸ παλαιὸν δάπεδον μὲ τοὺς τέσσαρας ἄρχικους κίονας ἐδραζομένους ἐπὶ παχειῶν μαρμαρίνων βάσεων², ὡς καὶ μίαν μικρὰν κόγχην εἰς τὸν βόρειον τοίχον, εὐρισκομένην παρὰ τὸν νάρθηκα. Κατὰ τὴν σχετικὴν ἀποχωμάτωσιν εὐρέθη ἐντειχισμένον εἰς τὸν μεταγενέστερον δυτικὸν τοίχον καὶ τὸ θωράκιον τῆς εἰκόνης (πίν. 47B), διαστάσεων 0,69×1,07 καὶ πάχους 0,11 μ., εἰκονίζον σταυρὸν ἐπὶ βαθμιδωτῆς βάσεως καὶ τέσσαρας ρόδακας εἰς τὰ τέσσαρα ἑκατέρωθεν τῶν σκελῶν τοῦ σταυροῦ διαμερίσματα. Ἡ καλὴ βυζαντινὴ ἐργασία τοῦ θωρακίου τούτου μᾶς πείθει, ὅτι θὰ προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ, ὅπερ θὰ ἐξετείνετο μεταξὺ τῶν δύο ἀνατολικῶν κίωνων προεκβαλλόμενον μέχρι τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου, ἐφ' ὧν παρατηρήσαμεν σχετικὰ ἱχνὴ προσηλώσεως αὐτοῦ. Τέλος ἀπεκαλύψαμεν τὴν παλαιὰν ἀγίαν τράπεζαν καὶ τὰς τρεῖς κόγχας τοῦ παλαιοῦ Ἱεροῦ, ἥτοι τὴν τῆς Προθέσεως, τὴν τοῦ κυρίως Ἱεροῦ

1. Α. Κ. Ὁρλάνδος, Ε.Ε.Β.Σ., τόμ. ΙΑ', 1935.

2. Ὁ Couchaud εἰς τὴν κάτωψιν του παρουσιάζει ἐσφαλμένως τοὺς τέσσαρας ὑπὸ τὸν τροῦλλον κίονας ἀπέχοντας ἀλλήλων 2,30 μ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 3,40 ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἥτοι σχηματίζοντας ἐν κατόψει ὀρθογώνιον, ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι ἀπέχουν 2,30 μ. ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ 2,40 ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἥτοι σχηματίζουν σχεδὸν τέλειον τετράγωνον, ὡς ἄλλωστε ἔπρεπε νὰ ἀναμένεται.

Κάτοψις καὶ ἀναπαράστασις τοῦ μνημείου ὑπὸ τοῦ Α. Couchaud (1842).
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

A

B

A. Ἡ κατεδαφισθεῖσα μεταγενεστέρα ἀψὶς.

B. Ἡ ἀνακτισθεῖσα ἀρχικὴ ἀψὶς.

ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Ἡ νοτία πλευρά, ἄνω με τὰ νεώτερα προσκτίσματα
καὶ κάτω ὅπως ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς μορφῆν.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

Α. Νοτιοδυτική γωνία τοῦ νάρθηκος μετὰ τὰς ἐγκοπὰς τῆς τυφλῆς ἀψίδος.
 Β. Βορειοδυτική γωνία τῶν θεμελίων τοῦ δυτικοῦ τοίχου. (Διακρίνεται
 ἡ βορρεία θύρα τοῦ νάρθηκος ἐκ τῶν ἔσω, ὡς καὶ ἡ ἐξέχουσα παραστάς.)

ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

A

B

Α. Αἱ βάσεις τῶν δύο δυτικῶν κιόνων τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν ἐπίχωσησιν.
 Β. Αἱ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνακαλυφθεῖσαι τρεῖς ἀψίδες τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ.
 ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

Ὁ τροῦλλος τοῦ μνημείου, ἀριστερὰ πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεώς του, δεξιὰ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν.
 ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

Πλάκες μετὰ κουφικῶν κοσμημάτων.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

A

B

ΠΙΝΑΞ 47

Παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά γλυπτά.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

A

B

Παλαιοχριστιανικά καὶ βυζαντινὰ γλυπτά.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

A

B

Γ

Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ εὑρεθεῖσαι κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ καὶ ἀγγεῖα εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

Βυζαντινά αγγεία εύρεθέντα κατά την ἀποχωμάτωσιν.
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ

Βήματος καὶ τὴν τοῦ Διακονικοῦ, αἵτινες ἐσφύζοντο εἰς ὕψος 0,70 μ. ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ δαπέδου διασφύζουσαι τὴν πλινθοπερίβλητον τοιχοδομίαν των (πίν. 44B). Τὸ σχέδιον (εἰκ. 4) δεικνύει τὸ ἀρχικὸν διάγραμμα τοῦ μνημείου ὡς προέκυψε κατόπιν τῶν ἡμετέρων ἐρευνῶν.

Εἰκ. 4. Ναὸς Ἁγ. Ἀσωμάτων.
Κάτοψις τοῦ ἀρχικοῦ μνημείου ὡς εὗρέθη διὰ τῶν ἀνασκαφῶν.

Μετὰ τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ ἀφηρέσαμεν ὅλας τὰς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου γενομένας νεωτέρας κατασκευὰς καὶ ἠρξίσαμεν τὴν ἀναστήλωσιν τῶν κογχῶν τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν κατεστραμμένων τοίχων καὶ θόλων. Ἐκ σαφῶν λειψάνων τῶν θόλων τῶν διαμερισμάτων τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ προέκυψεν, ὅτι οἱ

χώροι αὐτοὶ ἐκαλύπτοντο διὰ κυλινδρικών θόλων βαινόντων ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, κατὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦν σύστημα. Τὰ σχέδια (εἰκ. 5 καὶ 6) παρουσιάζουν τὴν τελικὴν κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν γενομένην ἀποκατάστασιν τοῦ μνημείου. Πρόκειται περὶ ἀπλοῦ τετρακινίου, σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου τρουλλωτοῦ ναοῦ, μετὰ Ἰεροῦ περιοριζομένου μόνον εἰς τὰς κόγχας. Ἀνήκει δηλαδὴ εἰς τὸν τρίτον τύπον, κατὰ τὴν λεπτομερεῇ σχετικὴν μελέτην τοῦ καθηγ. κ. Ὁρλάνδου¹, ἔνθα ἀναφέρονται ὅλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ναοί, ἐν οἷς καὶ τινες ἄλλοι ἀθηναϊκοί, ὡς π.χ. ὁ Ἀγ. Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς κλπ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς του, ταύτην δυνάμεθα νὰ θέσωμεν εἰς τὸ 2ον ἡμῖς τοῦ 11ου αἰῶνος, κρίνοντες ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῶν μεγάλων σταυρῶν, τοὺς ὁποίους ἐμφανίζει ἔξωτερικῶς ἢ τοιχοποιεῖα του, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τῶν εὐρεθέντων κουφικῶν κοσμημάτων ἐξ ὀπτῆς γῆς, ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος πεταλομόρφου τόξου καὶ τέλος ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ κεντρικοῦ τοῦ τρούλλου, ὅστις παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς τρούλλους τῆς Καπνικαρέας καὶ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου (σήμερον Ἀγ. Ἐλευθέριος).

Ἀναφέρομεν ἐν τέλει ὅτι τόσον ἐπὶ τοῦ βορείου ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ τρούλλου ἀπεκαλύφθησαν τμήματα νωπογραφιῶν, περὶ τῆς χρονολογίας καὶ κατασκευῆς τῶν ὁποίων ὅμως δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν πρὸ τοῦ τελικοῦ καθαρισμοῦ των.

Εὐρήματα. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰδικῶς μνημονευομένων κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀνευρέθησαν καὶ τὰ ἑξῆς ἀκόμη ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, γλυπτὰ καὶ ἀγγεῖα:

1. Κιονίσκος ἐπιτύμβιος διαμ. 0,23 μ. ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μ.σ.μ. 0,70 μ. φέρων τὴν ἐπιγραφὴν (πίν. 49Α):

ΑΠΟΛΛ..... Ἀπολλ(ωνία)

ΑΠΟΛΛΩ..... Ἀπολλω(νίου)

ΘΥΓΑΤ..... Θυγά(τηρ)

ΕΥΣΟΥΔ..... Εὐσουδ.....

ΑΡΤΙΣΕΝΥΜΦΙΔΙΟΙΣΙΝΑΒ Ἀρτι σε νυμφιδίοισιν ἀβ.....

ΤΛΗΜΩΝ ΟΛΥΣΙΜΕΛΗΣΑΜ Τλήμων, ὁ λυσιμελής ἀμ.....

ΟΥΓΕΝΕΗΝ ΕΞ ΑΝΔΡΟΣ ΕΟΙ Οὔ γενεὴν ἐξ ἀνδρὸς ἔοι[κεν]

ΝΟΥΣΩΙ ΔΑΡΓΑΛΗ ΣΟΜ Νούσφ δ' ἀργαλέη σομ.....

ΑΝΘΩΝ ΣΕΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΕΠΩ Ἀνθ' ὧν σε Ἀπόλλωνος ἐπω...

ΔΙΑΚΡΥΟΕΙΣ ΕΥΣΟΥΣ Διακρυόεις εὐσουσ.....

1. Α. Κ. Ὁρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε., τόμ. Ε', 1939-1940, σ. 9. Ὁ αὐτός, Ἡ τράπεζα τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Γ', 1958, σ. 3, εἰκ. 1, Α.Β.Μ.Ε., τόμ. Η', 1955-1956, σ. 176, εἰκ. 30 καὶ τόμ. Ξ', 1948, σ. 71, εἰκ. 58.

Είχ. 5. Ναός Ἁγ. Ἀσωμάτων.
Κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ μῆκος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν.

Εἰκ. 6. Τομή κατὰ πλάτος τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος
μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν.

2. Κιονίσκος ἐπιτύμβιος μ.σ. ὕψ. 0,69 μ. καὶ διαμ. ἄνω 0,23 καὶ κάτω 0,225 μ. Μάρμαρον λευκόν.

Ἐπιγραφή..... ΙΑΗ

Εἰκ. 7. Ναὸς Ἀγ. Ἀσωμάτων. Τομὴ καὶ ὄψεις τοῦ τρούλλου.

3. Ἐπιτύμβιος πλάξ μετ' ἀετώματος ἐκ μαρμάρου λευκοῦ διαστάσεων 0,38×0,27 καὶ πάχ. 0,085 μ. (πίν. 49Γ), φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

ΔΗΜΟΝΙΚ..... Δημόνικ(ος)

ΔΗΜΟΝΙΚΟ..... Δημονίκο(ν)

ΚΑΡΥΣΤΙ..... Καρύστι(ος)

4. Τμῆμα κιονίσκου ἐκ τεφρόχρου μαρμάρου μ.σ. ὕψ. 0,23, ἄνω διαμ. 0,35 μ., φέρει τὴν ἐπιγραφὴν (πίν. 50Α):

ΕΛΕΥΘΕΡΙΝ

ΔΙΟΝΥΣ.....

Μ.....

5. Τμήμα επιτυμβίου κιονίσκου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μ.σ. ὕψ. 0,24 μ., κάτω διάμετρος 0,185 (πίν. 49B).

Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν :

ΝΟΥΜΗ.....

ΜΕΝΕΚ(ράτους)

ΗΡΑ(κλεώτου ;)

6. Βάσις ἀγάλματος διαστάσεων 0,50×0,215 καὶ πάχους 0,095 μ. φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν (πίν. 50B) :

ΘΡΑΣΥΛΛΟΝ ΘΡΑΣ ΥΛ ΔΟΥ ΕΛΕΥΣΙΝΙΟΝ

Η ΜΗΤΗΡ ΑΝΕΘΗΚΕΗΡΩΙ

Θράσυλλον Θρασύλλου Ἐλευσίνιον

ἡ μήτηρ ἀνέθηκε Ἡρώι.

7. Ἐπίκρανον παραστάδος παλαιοχριστιανικὸν (πίν. 48A) διαστ. 0,51×0,53 καὶ ὕψ. 0,165 μ.

8. Ἐπίθημα παλαιοχριστιανικὸν (πίν. 47A) ὕψ. 0,17, μήκος 0,44, πλ. 0,215.

9. Πλὰξ φέρουσα ἀνάγλυφον ἰσοσκελῆ σταυρὸν ἐντὸς κύκλου καὶ περαιτέρω ἀλυσσοειδὲς πλέγμα (πίν. 48B).

10. Θραύσματα βυζαντ. ἀγγείων, ὧν ἓν μετ' ἐγχαράκτου παραστάσεως πτηνοῦ (πίν. 51) καὶ ἕτερον μετὰ παραστάσεως λαγωῦ (εἰκ. 8).

Εἰκ. 8. Θραῦσμα βυζαντινοῦ ἀγγείου εὗρεθὲν κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν.

11. Θραύσματα ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐρυθρόμορφον ὄστρακον μὲ παράστασιν παιδίου (πίν. 50Γ).

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ